ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

اسلم رسول پوری بطور ماہر لسِان

Aslam Rasoolpuri as a Linguist

رانجھا خان مظہر
پی ایچ ڈی سکالر
ڈیپارٹمنٹ آف سرائیکی، دی اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور

ڈاکٹر بدر مسعود خان
اسسٹنٹ پروفیسر
ڈیپارٹمنٹ آف سرائیکی، دی اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور

Abstract : Focusing on the historical and structural development of the Saraiki language, this study evaluates the pioneering contributions of Muhammad Aslam Rasoolpuri to field linguistics. Tracing Saraiki's origins to the ancient Indus Valley Civilization, the text examines Rasoolpuri's systematic methodology, which seamlessly integrates descriptive, historical, and comparative linguistic frameworks. It further explores core theoretical principles of linguistics—specifically phonetics, orthography, and sound systems—to highlight their socio-cultural role in language preservation. Ultimately, this research demonstrates how Rasoolpuri's scientific approach laid a rigorous foundation for modern Saraiki linguistic scholarship and literary historiography..

Keywords : Muhammad Aslam Rasoolpuri, Saraiki Linguistics, Indus Valley Civilization, Descriptive Linguistics, Historical and Comparative Linguistics, Language Preservation.

اسلم رسول پوری انہاں ابتدائی محققین وچوں ہن جنہاں سرائیکی زبان دے ارتقاء تے ترویج کیتے اپ ڈاکردار ادا کیتے۔ انہاں ابتدائی لوکاں سرائیکی زبان دی قدامت تے ایندے لسانی خاندان بارے کھوج لائے۔

مکھ ڈانگوں چٹی تے ماکھی وانگوں مٹھی سوہڑی سریلی تے دل بھمدی سرائیکی ہوں قدیم تے وسیع زبان اے۔ وادیِ سندھ دی تہذیب ہزاراں سال پرانڑی ہے تے سرائیکی ایندی زبان منڈھ لاکنوں ہے۔ ملتان، ہڑپہ، اُچ، سوئی وہار، جلیل پور، موہنجو داڑو، پتن منارہ تے دیرہ ایندے قدیمی تہذیبی مراکز ہن۔

چار ہزار سال پہلے آریا ایران دے رستے وادیِ سندھ وچ ہک جتھے دی صورت داخل تھئے۔ اوں ویلے اتھاں بھیل کول، "گوند" من ڈاتے دراوڑ لوک آباد ہن۔ بھانویں جو آریا طاقتور ہن تے انہاں دے مقابلے وچ دراوڑ کمزور صلح جو تے امن پسند لوک ہن۔ آریاواں نے اتھاں حکومت کیتی پر آخر او سرائیکی رنگ وچ رنگیجئے۔ ول اتھاں اسوری قوم اقتدار وچ آئی۔ انہاں دی سلطنت سندھ توں گھن کر ائیں کشمیر تئیں وگھری ہیئی۔

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

بعض محققین دے مطابق اسوری توں لفظ سرائیکی زبان دے ناں بارے کئی نظریات تے ثبوت موجود ہن۔ سندھی وچ "سرے" کوں اتلاتے منڈھ والا پاسا ساں ڈیاویندے۔ ایں سانگے اُتھاں بول ٹ والی زبان تے لوکیں کوں سریکی آکھیاویندا ہا۔ ایندا ہک معنی ہے سرداریں دی زبان۔ ہزاریں سالیں کنوں لفظ سرائیکی کہیں نہ کہیں شکل وچ الایا تے لکھیاویندا رہ ئے۔

مختلف علاقیاں دی نسبت نال ایندے کئی ناں مروج رہ ئن۔ ریاستی، بہاولپوری، مظفر گڑھی، ٹکی، دیرے والی، ملتانی، لہندا، شاہ پوری، جھنگوی، تے ہندکو وغیرہ۔ ۱۹۶۰ء دے بعد اُنہاں ڈھیر نانویں دی بجائے کہوناں سرائیکی پُتا گیا۔ تاں سارے ڈوجھے ناں ختم تھی ئے۔ اج ہر جاہ تے سرائیکی لکھیا تے الایاویندے۔

سرائیکی اپ ٹ ے ذخیرہ الفاظ دے لحاظ نال ہک امیر ترین زبان ہے۔ ہر شے دے مختلف روپ تے تبدیلی نال کئی کئی ناں ہن۔ جیویں چھڑا ہک مانی دے ناں روٹی، مانی، ٹکر، پراٹھا، پھلکا، لولا، ڈولی، سری، کُپری، وغیرہ۔ ایویں زناوریں دے ناں، رنگ، نسل، تے عمر دے لحاظ نال کئی کئی ناں ہن۔ جیویں ابھا، کٹا، وچھڑا، وچھیر، واہیڑ، پٹھ، اں، ڈنڈی، چوی، کھیری، چھیلی، کالی، بئی، بھوری، رتی وغیرہ۔

اسلم رسولپوری سرائیکی نثر تے لسانیات بارے کم کرٹ والے ابتدائی لوکاں وچوں ہن۔ سرائیکی زبان دے ہک لکھاری تے محقق راہی بول دا آکھ ٹ اے:

> "سرائیکی زبان وچ نثر دا سرمایا حالی گھٹ اے۔ زبان بارے علم وچ کئی بزرگیں ایں پاسے کوشتاں کیتن۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔ بزرگ لکھاریں وچ ظامی بہاولپوری، دلشاد کلانچوی، مہر عبدالحق تے اسلم رسولپوری وڈا کم کیتے۔"(۱)

ایندے بعد ڈاکٹر خالد اقبال دا آکھ ٹ اے:

> "اسلم رسولپوری، سرائیکی ادب وچ تنقید اتے تحقیق بارے بہوں ڈونگھی دلچسپی نال کم کیتے۔ انہاں سرائیکی زبان و ادب، لسانیات جئیں موضوعات بارے اون ویلھے کم دا مُنڈھ بدھا جئیں ویلھے بہوں گھٹ دانش ور تے محقق ایں مشکل کم وچ ہتھ پیندے ہن۔"(۲)

یقینی طور تے تیئں آکھیا ونج سگدا۔ جو انسانی زبان دا منڈھ ک ڈاں کنوں بدھیا یا۔ البتہ جیڑھے ویلھے انسانی دماغ ہک مخصوص حد تیئں ترقی کر گھدی اوندی زبان تالو کوں انج تھی ئی تے صوتی تھوڑئی وی کم کرٹ لگے تاں انسان وچ الاوٹ دی صلاحیت پیدا تھی ئی۔

> "ایں بارے تقریباً پنجاہ ہزار سالیں کنوں ہک لکھ ویہہ ہزار سال پہلے تائیں دا اندازہ لایاویندے۔ مُنڈھ وچ انسان صرف کلھے لفظ الیندا ہا جیویں جو ہک نکا نال اپ ٹ ی ما ولی سکھدیں ہوئیں کریندے۔ او منڈھلا انسان ایں ہک لفظ کنوں کئی مفہوم مُراد گھندا ہا۔ مثال دے طور تے او جیڑھے ویلے شینہ دا لفظ آہدا ہا تاں او ندا مطلب ہوندا ہا شینہ آندا پئے۔ شینہ دُھپے وچ لگیا ہویا اے وغیرہ۔ ایہ تقریباً طے تھے جو انسان نے اپ ٹ ی موجودہ صورت افریقہ وچ حاصل کیتی"(۳)

انسان جیڑھے ویلھے تقریباً ستھ ہزار سال پہلے افریقہ کنوں روانہ تھیا تاں او اپ ٹ ی ابتدائی افریقی زبان کوں نال گھن ٹریا ایویں ڈو جھی ہجرت وچ وی اوندی زبان اوندے نال نال ہئی۔ ڈو جھے سفر دے دوران او افریقہ کنوں نکل تے ڈو حصیں وچ ونڈ تیج یا۔ ہک حصہ یورپ ڈو یا۔ تے ڈو جھا اپ ٹ ے پیومادے پراٹ ے رستے تُر پیا۔ اتے وادیِ سندھ وچ آن اپڑیا۔ ج ڈاں جو کجھ حصہ مشرقِ وسطیٰ (میسوپوٹیمیا) دے علاقے وچ وی رہ یا۔

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

ایں ہزار سالیں دے عرصے دے دوران اوندے وڈ وڈیریں دیاں ہزاراں نسلاں ڈنیا دے کافی علاقیں وچ درگھر
°یاں۔ اوچین، تبت، تے سائبیریا تیئں پُر کرائیں سائبیریا اتے الاسکا (شمالی امریکہ) دی درمیانی برفانی پل عبور کریندیں ہوئیں شمالی امریکہ وچ پُر یاں۔ نویں تحقیق دے مطابق افریقی ڈو گروہیں وچ امریکہ پُنے۔ ہک گروہ مغربی افریقہ کنوں جنوبی امریکہ °یا۔ ج ڈاں جو اِنھیں براعظمیں دیاں سرحداں رلدیاں ہن۔

ایہ آکھیا ونج سہ°میندے جو سرائیکی لسانیات بارے تھیوٹ والیاں تحقیقی کوششاں وچ اسلم رسولپوری نے اپ ٹ اکر دار بہوں سوہ ٹ ادا کیتے۔ انھاں نے زبان کوں زندہ رکھ ٹ تے ا°وں تے ودھاوٹ کیتے اپ ٹ یاں صلاحیتاں کوں وقف کیتی رکھیئے۔ اتے ایں طرح لسانی تحقیق دا ایہ سفر ا°وں تے ٹر دا رہ°ئے۔

لسانیات ہک وسیع علم ہے۔ ایندے مطالعے دیاں کئی پرتاں ہن۔ جے اساں اسلم رسولپوری کوں سرائیکی لسانیات دیاں وکھو وکھ پرتاں دی چول پڑچول وچ ڈیکھوں تاں سُدھ ملدی ہے۔ جو انھاں دا مطالعہ ·ہوں اُچی سطح دا ہا۔ اوندے مختلف لسانی مضامین وچ سرائیکی زبان دی ماہیت، ارتقا، گرامر، لفظیات، محاورات، لوک ادب اتے ادبی تاریخ کوں تحقیقی و تنقیدی اصولاں دے مطابق بیان کیتا°ئے۔

اسلم رسولپوری سرائیکی زبان کیتے دیوانہ وار کم کیتے۔ مگر انھاں دا لسانی شعور عامیانہ یا غیر تحقیقی کائنی۔ بلکہ ایہ کم لسانیات دے عالمی اصولاں دا پر چھانواں ڈسدے۔ انھاں دی لسانی خدمات دا پر کھ اکروں تاں پتہ لگدے جو توضیحی یا تشریحی لسانیات کنوں گھن تے تاریخی اتے تقابلی لسانیات تیئں کڑی نال کڑی جُڑی ہوئی ھے۔

اسلم رسولپوری نے سرائیکی زبان دا عصری مطالعہ کیتے۔ عصری مطالعہ دراصل کہیں زبان دا زمانہ حال دا مطالعہ ہوندے۔ جیندے وچ ایندی ساخت دا تجزیاتی جائزہ گھدا ویندے۔

اسلم رسولپوری سرائیکی زبان دے عصریاتی مطالعہ دی سوجھل راہ تے ٹر دے ہوئیں ایندے عہد بہ عہد تاریخی تبدیلیاں کوں بیان کیتے۔ اتے ہک ماہر لسان وانگوں ایندے تاریخی شواہد اکٹھے کیتے ہن۔

ایں حوالے نال سرائیکی دے ہک بزرگ لکھاری بشیر احمد ظامی بہاولپوری اپ ٹ ی کتاب "نخلستانِ قواعد" وچ لکھدن:

> "سرائیکی پاکستان دی علاقائی السنہ کنوں بہوں قدیم ھے۔ سنسکرت یا ایندے نال ملدی جُلدی زبان دی شاخ ھے۔ عہدِ قدیم وچ پاکستان دے سمورے علاقے وچ اینکوں اقتدار حاصل رہیے۔ سابق ریاست چترال تیئں ائیندے آثار ملدے ہن۔ صوبہ خیبر پختونخواہ وچ ایں زبان کوں ہندکو، سندھ وچ سرائیکی، اتے پنجاب وچ اینکوں لہندا آکھیا°ئے۔۔۔۔۔۔۔۔۔۔ ایندے ابتدائی دور دا مقام ملتان رہیے۔ اتے موجودہ ترقی دا مقام بہاولپور ھے۔"(۴)

اسلم رسولپوری لسانی زمانیات دے مطابق سرائیکی زبان دی عمر دا تعین ایں طرح کریندن جو ایندی ابتدا اوں ویلے کنوں تھیندی ھے۔ ج ڈاں بابا آدم تے امّاں حوا ہوریں برصغیر دی دھرتی اُتے سراندیپ (سری لنکا) آن لتھے ہن۔ اتے بعد وچ انھاں دی اولاد نے وادیِ سندھ کوں اپ ٹ اجاہ ٹھکا ٹ اچاب ٹ ایا ہا۔

سرائیکی زبان دے بہوں وڈے لکھاری محمد اشرف ·نزدار نے اسلم رسولپوری دے سرائیکی لسانیات بارے کم دی ·ہوں تعریف کیتی ھے۔ تے آہدن:

> "اسلم رسولپوری داناں سرائیکی دُنیا واسطے تعارف دا محتاج کائنی۔ اُنھیں دا وجود سرائیکی ادب واسطے ہک اینجھے "مجھنگ" دی مانند اے۔ جیندی چھاں تلے لوک مدتاں تیئں نہ صرف ساہی کڈھسن۔ بلکہ فیضیاب وی تھیندے رھسن ایہ کتاب "سرائیکی زبان، اوندار سم الخط اتے آوازاں" سرائیکی ادب وچ نہ صرف ہک قیمتی اضافہ اے۔ بلکہ ہک اینجھی کمی کوں پورا کریندی اے۔ جیڑھی وڈی مدت کنوں محسوس کیتی ویندی پئی ہئی۔ سرائیکی زبان دا رسم الخط اتے آوازاں وڈی مدت کنوں

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

اختلافی آندیاں پئین۔ لیکن اسلم رسولپوری نے ہک قابلِ عمل تے سائنٹیفک علامتاں
ڈے کرائیں ایں الجھن کوں حل کرڈتے۔"(۵)

اسلم رسولپوری ہک نویکلی سوچ والا ماہرِ لسان ھے۔ انھاں سرائیکی زبان دا ڈوجھیاں ہمسایہ اتے حملہ آور زباناں نال تقابل کر کے وڈے بھرنویں انداز نال ایہ ثابت کیتے جو وادیِ سندھ دی اولیں زبان سرائیکی ہے۔ اِتھاں اُنھاں دی ایں°الھ کوں پیش کرڈے جانہ ہوسی جو ڈنیا دیاں مونڈھی زباناں محض اشارے اتے حرکات دا مجموعہ°ھچھا ہن۔ کجھ بے معنی لفظ وی انھاں وچ وڑ آندے ہن۔ جنھاں کوں بعد وچ صحتِ لفظی دی چھاڈی وچوں چھاڈ گھدا ویندے۔ سرائیکی زبان وچ قدیم عہد دی اشارتی زبان دیاں کئی نشابر علامتاں ا·و کے ویلھے تئیں موجود ہن۔

ایویں کُتے کوں س ڈٹ کیتے "تواو، تواو" کرڈ، کُکڑ کوں س ڈٹ کیتے "آؤ، آؤ" آکھڈ، اُٹھ کوں بہ ڈ کیتے "ہُش ہُش" کرڈ، °اں منجھ کوں پاڈی پلاوڈ کیتے "چھی چھی" کرڈ یا اکھیاں دے اشارے نال الاوڈ او قدیم علامتی نظام ہے۔ جیڑھا سرائیکی زبان دی قدیم تاریخ اتے سماجیت دیاں نشانیاں ڈیندی پئی اے۔

لسانیات:

لفظ "لسانیات" عربی دے لفظ لسان (·ولی) نال ب ڈ یے جیند امعنی زبان دا علم ہے۔ ہک ایز·ھا علم جیندے ذریعے لسان اوندی ب ڈ رت، جُڑت اوندی فطرت اوندے ارتقاء اتے مسائل دا جائزہ گھدا وننے اینکوں لسانیات آہدن۔ لسانیات دی مدد نال کہیں زبان دا مطالعہ اوندے اُسر ڈ، دائرہ کار، اوندے وچ پیدا تھیوڈ والیاں تبدیلیاں دا پتہ ا°مدے۔ لسانیات کُئی ·ہوں زیادہ پراڈ علم کینی۔ انیسویں صدی توں پہلے اینکوں باقاعدہ علم دی حیثیت نہیں ڈتی °ئی لیکن پچھلی ڈوصدیں توں ایں علم نے فی الواقع اینجھی ترقی کیتی کہ ماہر لسانیات دا دعویٰ اے کہ ایندی حیثیت طبعیاتی علوم توں گھٹ کائنی یکسر نظر انداز نہیں کیتاوَ: سگدا۔ "لسانیات"، علم دی او قسم اے جیڑھی زبان دی اصلیت، ماہیت دا مطالعہ کریندی اتے ایندی پیدائش، فروغ، دائرہ کار، تغیرات جیہیں مسائل تے غور کریندی ہے۔ فارسی وچ اینکوں "زبان شناسی" انگریزی وچ اینکوں "فلالوجی" یا "لینگویسٹکس" اردو وچ اینکوں "**بولی** گیان" اتے ہندی وچ ایکوں "بھاشا گیان" آکھیا ویندے۔

ایں طرح لسانیات دے ڈو عناصر نفسیاتی اتے میکانکی ہیں۔ جیڑھا اینکوں سماجی سائنس تے طبعی سائنس دے درمیان کشمکش رکھیندے ہن۔ واضح ہے کہ سماجی سائنس انسانی علوم دے تحت آندی ہے۔

لسانیات دیاں تعریفاں:

معروف ماہر لسانیات ڈاکٹر خلیل احمد صدیقی "لسانیات" دی تعریف ایں کریندے:

"لسانیات زبان دے سائنسی مطالعے داناں ھے"(۶)

ڈاکٹر اشرف کمال لسانیات دے بارے آہدن:

"لسانیات وچ اُصولاں، ضابطیاں تے قاعدیاں دی مدد نال تجربات دی بنیاد تے زبان، آوازاں تے الفاظ دا مطالعہ کیتا
ویندے۔"(۷)

ڈاکٹر شوکت سبزواری "لسانیات" دی ہک شاخ دے بارے آہدن:

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

" صوتیات دی تاریخی بحث وچ ہر آواز دی تاریخ ڈتی ٹئی اے تے تقابلی بحث ڈوجھی متعلقہ زبانیں نال مقابلے دے بعد ایندے مختلف ارتقائی دوریں کوں روشنی وچ لایا ونج سڈے۔"(۸)

ڈاکٹر شوکت سبزواری ہک ہی جاہ تے لسانیات دے بارے لکھدن:

"اوں وقت اپنے اصولِ نحو وی مستقل نہیں تھیندے جب تک زبان دی مستقل تے مایہ الامتیاز حیثیت قائم نہ تھیوے۔ تے انھاں اصولیں کوں متعین کیتا ونج سڈے۔ انہاں اصولیں دا تاریخی، تقابلی تے تحقیقی مطالعہ ہی گرائمر اے"(۹)

ڈاکٹر شہباز ملک دے مطابق:

"لسان' جیندے توں لفظ "لسانیات" بنڑیے عربی زبان دا لفظ ہے۔ جیندا مطلب زبان ہے جب کہ اصطلاحی مطلب وچ لسانیات دے معنی زبان یا زباناں دے علم دے ہن۔ اینکوں انگریزی وچ 'لینگوئسٹکس' ہندی وچ 'بھاشامتر' تے گورمکھی (پنجابی) وچ بھاشا گیان تے اردو پنجابی وچ 'لسانیات' داناں ڈتا ویندے۔"(۱۰)

ڈاکٹر ناصر عباس نیر آکھدن:

"اصولِ لسانیات دی ڈو قسماں ہن۔ ہک عمومی تے ڈوجھی توضیحی، عمومی لسانیات زبان دا تے توضیحی لسانیات مخصوص زبان دا مطالعہ کریندی ہے۔ زبان یا مخصوص لسان دے مطالعات تاریخی یا ہک زمانی تھیندن۔"(۱۱)

ہک ٹئی تعریف ایہہ ہے:

"ایں سانگے لسانیات دا علم سائنٹیفک طریقے نال زبان دا مطالعہ کریندا ہے۔ ایں علم دا موضوع زبان ہے۔ عام طور تے ہک زبان اتے بالخصوص کئی زباناں ہن۔"(۱۲)

ہک ٹئی تعریف جیندے وچ لسانیات بطور ہک سائنس ہے:

"لسانیات زبان دا سائنسی مطالعہ ہے انھاں زبان مادی حقیقت ہے زبان دے مظہر کوں معاشرت زندگی وچ دریافت کیتا ویندا ھے"(۱۳)

ڈاکٹر خلیل صدیقی دے مطابق:

"لسانی مسائل و مباحث کم و بیش اووی ایں ہن جیڑھے طبی علوم دے ایں کیتے لسانیات فی نفسہ ہک طبی سائنس ھے۔" (۱۴)

شان الحق حقی دے مطابق:

"شان الحق حقی نے لفظ "لسانیات" انسانی **بولیں** دے تحقیقی و تقابلی مطالعہ سانگے استعمال کیتے۔"(۱۵)

مولوی فیروز الدین 'لسانیات' کوں اپنڑی لغت "فیروز اللغات" وچ اوندے معنی ایں درج کیتنن:

"لسانیات: زبان دی ابتدا، ارتقاء تے ایندی تشکیل دے قانون دا علم، زبان دی تاریخ دا علم ہے۔"(۱۶)

ابو الاعجاز حفیظ صدیقی لسانیات دے ذیل وچ لکھدن:

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

"لسانیات دا اردو ترجمہ ہے فلالوجی دی اصطلاح وی لسانیات دے مترادف طور دے دورتے استعمال تھئی۔ اے لیکن فلالوجی ہک نسبتاً وسیع تر اصطلاح ہے جیندے مفہوم وچ زبان دے سائنسی مطالعہ دے علاوہ ادبیات دا سائنسی مطالعہ وی شامل ھے۔"(۱۷)

لسانیات دی تعریف دے حوالے نال ڈاکٹر سید محی الدین قادری زور لکھدن:

"لسانیات اوں علم کوں آھدن جیندے ذریعے نال زبان دی ماہیت، تشکیل، ارتقا زندگی تے موت دے متعلق آگاہی ہووے۔"(۱۸)

اقتدار حسین خان دے مطابق:

"انسان دے منہ توں ادا تھیوݨ آلے کلمات دا لسانیات وِچ مطالعہ کیتا ڄئے۔ لسانیات وِچ زبان کلمات دے مطالعہ کوں بمقابلہ لکھݨ تے زیادہ اہمیت ایں سانگے ڈیتی وندی اے کہ **ول** پہلے پیدا تھئی اے جبکہ لکھݨ بعد وچ۔ ول سبھ توں پہلے ول ݨ سکھدے لکھݨ بعد وچ۔"(۱۹)

لسانیات دیاں قسماں:

لسانیات دیاں مندرجہ ذیل ڈو قسماں ہن:

ا۔ تاریخی و تقابلی لسانیات ۲۔ بیانیہ یا تشریحی لسانیات

ا۔ تاریخی و تقابلی لسانیات:

ڈاکٹر گیان چند جین تاریخی و تقابلی لسانیات دے بارے لکھدن:

"لسانیات دی ایہہ شاخ کہیں نظام لسان وچ دور بہ دور رونما تھیوݨ والے تغیرات اتے زبانیں دے خاندانی تے نسبی رشتیں دے مطالعہ نال تعلق رکھیندی ھے۔ زبانیں دا تقابل تے تاریخی ارتقاء دا جائزہ ایندا مطمع نظر ہوندا ھے۔ او ہمسایہ زبانیں دی مماثلتیں تے دور بہ دور دی مشابہتیں دے تقابل نال انہیں دے رشتیں دی نوعیت سمجھائی اتے ایندے مشترکہ سرچشمہ و ماخذ دا سراغ ڈیݨ سیندی ھے اتے ایں مقصد کیتے زبان دے مستقل تے یکساں طور تے رونما تھیوݨ والے تغیرات دی شناخت دا ذریعہ بݨ دی ہے"(۲۰)

ایندے وچ تاریخی اعتبار نال رشتہ دار زبانیں دا تقابلی جائزہ گھندے ہیں تاکہ اساکوں اصل زبان دا پتہ ڄے۔ تقابلی لسانیات، علم اصوات، صرف و نحو، اشتقاقیات، اتے معنویات دا سہارا ڄھندی ہے ایندے وچ بھی بݨ تے صورتیں دے نال نال ڈو جھی زبانیں دے اثرات انھیں دے اجزا اتے عناصر نال تقابلی وی تنقید تھیندا ایں کیتے اینکوں تقابلی لسانیات وی آکھیا وے سڄدے۔

۲۔ بیانیہ یا تشریحی لسانیات:

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

انیسویں صدی دے آخر وچ "صوتیہ" دے تصور دی بدولت بیانیہ لسانیات دا طریقہ و مطالعہ زیادہ سائنسی تھی ◦یا ہا۔ انسانی زبان دی آوازیں دی توضیح و تشریح اتے صورتیں دی تمیز و تفریق دے سلسلے وچ زبان چھوٹی اکائی، مثلاً بنیادی تے ذیلی آوازیں اُتے ◦ہوں کم تھیایا۔ لیکن زبان دی ہیئت، نظم و ترتیب دی اکائیاں کہیں طرف زیادہ نئی تھیاں۔

> "بیانیہ لسانیات دے ماہر لسانی ساخت دا تجزیہ کریندے ہوئیں معنی کوں یکسر نظر انداز ڈیندے ہن۔ جبکہ معنی وی تعریفِ زبان دے صوتیں دے تعین وچ مدد ڈیندی ھے۔ اتے ہم آہنؑی تے صوتیائی اکائی متعین کرݨ وچ وی مدد گار ثابت ہوندی ہے۔ بیانیہ لسانیات، صرف و نحو، علم اصوات، صوتیات، معنویات، اشتقاقیات کوں احاطے وچ ◦ھن آندی ھے۔"(۲۱)

لسانیات دی اہمیت:

زبان اصل وچ انسان دی سماجی تے معاشرتی ضرورت پورا کریندی ھے۔ سماجی زندگی دے ہی سہارے ہر زبان اپݨ ڈی طے کریندی پئی اے اتے کہیں دے زیرِ اثر صورت و معنی وچ تبدیلیاں رونما تھیندیاں ہن۔ فرمان فتح پوری اپݨ ڈی کتاب "تدریسِ اردو" وچ لسانیات دی اہمیت دے بارے لکھدن:

> "زبان دے عروج تے زوال دی داستان یا تاریخ کوں اصل قوم دی ترقی تے تنزل دی تاریخ داوی خیال کرݨ اچا ہیدا ھے۔ زبان وی اپݨ ڈے ◦ول ڈ والیں دی طرح اپݨ ڈے سماجی محرکات، عوامل دی پابند ہوندی اے او اپݨ ڈے ماحول یا اپݨ ڈی سوسائٹی نال ناتا جوڑ توڑ کرتے زیادہ ڈینہہ تک زندہ نہی رہ سݨ◦دی۔ اتے نہ او ا◦وں تے ودھ سݨ◦دی ہے ایں توں علاوہ جیویں ہک قوم یا ملک کیتے ضروری ھے جو او اپݨ ڈے ہمسایہ ممالک تے قومیں دے نال تعلق تے روابط قائم کرے۔ ایں ہی ہک زبان کوں چاہیدا جو او اپݨ ڈے زندہ رہݨ کیتے ضروری ہے جو او ڈ وجھے بین الاقوامی زبانیں نال ربط تے اتحاد قائم کرے۔ ایندے علاوہ کوئی وی زبان آپݨ ڈے آپ کوں بین الاقوامی اصولیں دے مطابق زندہ نہی رکھ سݨ◦دی اے۔ کیوں جو اے بین الاقوامی اتحاد دا ذریعہ بݨ ڈ سݨ◦دے ہن ایں کتیے زبانیں دا ہک ڈ وجھے نال استفادہ کرݨ ناگزیر ھے"(۲۲)

لیکن حقیقت ایہ ہے کہ جو لسانیات دی اہمیت ایں وقت تک واضح تھیندی اے ج ڈ اں ایں علم دے متعلق مختلف زبانیں کوں سام ڈے رکھ تے غور کیتا ونن۔ سترہویں تے اٹھارویں صدی وچ یورپ توں لوگ ہندوستان اتے ڈ ونھے ممالک وچ پُنے۔ جتھاں انہیں طرح طرح دیاں زباناں دا سام ڈ اکیتا۔ اے ایندے اشتراک دا احساس تھیا کہ ہر زبان دا ہر ہک لفظ، بناوٹ، آواز تے معنی وچ بعض حیثیتیں نال اشتراک ہے جیڑھا ابتداء وچ انہیں قیاس نال کم ◦ھدا۔ لیکن ج ڈ اں عالمانہ بنیاد تے ۱۷۸۶ء وچ سر ولیم جونس نے سنسکرت، یونانی، لاطینی، جرمن تے قدیم فارسی زبانیں دا مطالعہ کرݨ دے بعد اے خیال ظاہر کیتا ھے۔ انہیں ساریں زبانیں دا تعلق کہیں ہک زبان نال ہے تے انہیں قدیم لسانیں نال تقابلی لسانیات دا مطالعہ شروع تھیندا ہے۔ تقابلی لسانیات تے تقابلی قواعد کوں فروغ حاصل تھیا۔ اتے علم اللسان کوں ہک علم دی حیثیت دی اہمیت ڈ تی ◦ئی ہے۔

ڈاکٹر اقتدار حسین خان لسانیات دی اہمیت دے بارے وچ لکھدن:

> "زبان دی فطرت نال واقفیت سماجی کارکن کیتے ضروری ہے۔ ہک سماجی کارکن جیڑھا لوکیں وچ کم کریندا ہے، جنہیں لوکیں دی زبان مختلف ہوندی ہے۔ یا انہیں وچ فرق ہوندا ہے۔ ایں فرق کوں جاݨ ڈ تے ایندے اعتبار نال زبان سیکھݨ ڈ ہک کارکن کیتے ضروری اے۔ ایں طرح قومی سطح تے وی لسانی مسائل کوں حل کرݨ کیتے لسانیات دا نقطہ نظر ضروری ھے۔ معیاری

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

زبان، سرکاری زبان، قومی زبان، علاقائی زبان وغیرہ متعین کرݨ کیتے لسانی فطرت تے
نقطہ کوں سامݨے رکھݨ ہوں اہم ھے"(۲۳)

شان الحق حقی دے مطابق لسانیات دی اہمیت کجھ ایں ہے:

"زبان تمدنِ انسان دی روحِ رواں ہے۔ زندگی دے کئی نہ کئی کرشمات وچوں سب کنے عظیم کرشمہ، قدرت داسب کنے وڈا عطیہ انسان دی سب کنے وڈی اختراع ایہ آلۂ فکر وی اتے۔ اتہ آلۂ اظہار وی، ایں لحاظ نال ذہن انسانی دے تمام اعلیٰ ترین کمالات تے ارتقائے حیات دے تمام مظاہر ایندے اُتے مبنی اے ایندے بغیر انہیں دا تصور وی محال ھے۔"(۲۴)

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

حوالہ جات

۱۔ راہی گبول، سرائیکی دی ترجمی کتاب، بھونگ شریف، گبول سرائیکی تعلیمی ادارہ، ۱۹۹۹ء، ص:۱۸

۲۔ خالد اقبال، ڈاکٹر، لسانیات (مضامین دی چونڑ)، جھوک پبلشرز، ملتان، ۲۰۲۲ء، ص:

۳۔ رسول پوری، محمد اسلم، سرائیکی دیاں بچکار آوازاں، سرائیکی پبلیکیشنز، رسول پور، تحصیل جام پور ضلع راجن پُور، مارچ ۲۰۰۹ء، ص:۷

۴۔ ظامی، بشیر احمد، بہاولپوری، نحلستانِ قواعد، ملتان، محکم آرٹ پریس، ۱۹۶۳ء، ص:۱۳

۵۔ محمد اشرف، بزدار، (مضمون)، سرائیکی زبان، اوندا رسم الخط اتے اوندیاں آوازاں، جھوک پبلشرز، ملتان، ۱۹۸۰ء، ص:۱۳

۶۔ خلیل صدیقی، پروفیسر، زبان کا مطالعہ، کوئٹہ، روبی پبلیشرز، اکتوبر ۲۰۰۱ء، ص:

۷۔ اشرف کمال، ڈاکٹر، لسانیات، زبان، رسم الخط، مثال پبلیشرز، امین پورہ بازار، فیصل آباد، ۲۰۰۹ء، ص:

۸۔ شوکت سبزواری، ڈاکٹر، "لسانی مسائل"، ص:۱۰

۹۔ شوکت سبزواری، ڈاکٹر، "لسانی مسائل"، ص:۲۰

۱۰۔ شہباز ملک، ڈاکٹر، "پنجابی لسانیات"، لاہور: عزیز بک ڈپو، طبع سوم، ۱۹۹۶ء، ص:۱۸

۱۱۔ ناصر عباس نیر، ڈاکٹر، "لسانیات اور تنقید"، اسلام آباد: پورب اکادمی، ۲۰۰۹ء، ص:۲۰۵

۱۲۔ ڈیوڈ کرسٹل، "لسانیات کیا ہے"، مترجم، نصیر احمد خان، ڈاکٹر، لاہور: نگارشات، ۱۹۹۷ء، ص:۴۴

۱۳۔ یونس خان، ایڈووکیٹ، جدید ادبی اور لسانی تحریکیں، لاہور، دعا پبلی کیشنز، ۲۰۰۳ء، ص:۹

۱۴۔ خلیل صدیقی، پروفیسر، زبان کا مطالعہ، کوئٹہ، روبی پبلیشرز، اکتوبر ۲۰۰۱ء، ص:۱۸۱

۱۵۔ شان الحق حقی، فرہنگِ تلفظ، مقتدرہ قومی زبان اسلام آباد، ۱۹۹۵ء، ص:۸۱۸

۱۶۔ فیروز الدین، مولوی (مرتب)، فیروز اللغات، فیروز سنز لاہور، س ن، ص:۱۱۵۵

۱۷۔ ابو الاعجاز حفیظ صدیقی، کشافِ تنقیدی اصطلاحات، مقتدرہ قومی زبان، اسلام آباد، ۱۹۸۵ء، ص:۱۵۶

۱۸۔ محی الدین قادری زور "ڈاکٹر، ہندوستانی لسانیات، مکتبہ معین الادب، لاہور، طبع سوم، ۱۹۶۱ء، ص:۲۱

۱۹۔ اقتدار حسین خان، ڈاکٹر، لسانیات کے بنیادی اصول، ایجوکیشنل بک ہاؤس علی گڑھ، ۱۹۸۵ء، ص:۱۱۔۱۲

۲۰۔ گیان چند جین، پروفیسر، عام لسانیات، نیو دہلی، ترقی، اردو پبور، ۱۹۸۵ء، ص:۹۰

ISSN E: 2709-8273
ISSN P:2709-8265
JOURNAL OF APPLIED LINGUISTICS AND TESOL
JALT

۲۱۔بادشاہ منیر بخاری، اردو اور کھوار کے لسانی روابط، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، ۲۰۰۳ء، ص:۸۱
۲۲۔فرمان فتح پوری، ڈاکٹر، تدریسِ اردو، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، طبع سوم، ۲۰۰۳ء، ص:۳
۲۳۔اقتدار حسین خان، ڈاکٹر، لسانیات کے بنیادی اصول، ایجوکیشنل بک ہاؤس علی گڑھ، ۱۹۸۵ء، ص:۲۰
۲۴۔شان الحق حقی، فرہنگِ تلفظ، مقتدرہ قومی زبان اسلام آباد، ۱۹۹۵ء، ص:۱۳۷